

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет журналістики, реклами та видавничої справи
Кафедра періодичної преси та медіаредагування

А. Ф. Коваленко

ЖУРНАЛІСТСЬКИЙ ФАХ: ЕСЕЙ ЯК ЖАНР

*Методичні вказівки та завдання
для здобувачів 2 курсу першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 061 «Журналістика»*

Одеса - 2018

УДК 070: 378.09.214.18 : 82-4 (075.8) К 562

Рекомендовано до друку

Вченою радою факультету журналістики, реклами та видавничої справи

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Протокол № 2 від 16 жовтня 2018 р.

Рецензенти :

Нечиталюк І. В. – канд. філол. наук, доцент кафедри української літератури.

Хобта О. І. – канд. філол. наук, доцент кафедри журналістики.

Коваленко А. Ф. Журналістський фах: есей як жанр : Методичні вказівки для здобувачів 2 курсу першого (бакалаврського) рівня спеціальності 061 «Журналістика». – Одеса, 2018. – 30 с.

Методичні вказівки містять мету та завдання курсу, тематику лекційних та практичних занять, завдання для самостійної роботи, теми рефератів та питання для самоконтролю. З метою полегшення самостійного вивчення дисципліни наведено список рекомендованої літератури.

Методичні вказівки призначені для здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання.

© Одеський національний
університет

імені І. І. Мечникова, 2018.

© Коваленко А. Ф., 2018.

1. Мета та завдання

Мета: визначити основні теоретичні засади жанру есе, типологію, історію розвитку у світовій та українській публіцистиці, з'ясувати основні тенденції в українській есеїстиці доби незалежності, проаналізувати тексти окремих персоналій та виявити їхній комунікативний потенціал (описати комунікативні настанови авторів, стратегії й тактики, описати рецептивне поле, ефективність комунікації автор-читач).

Завдання:

- узагальнити основні теоретичні знання про природу жанру есе, його типологію, жанрово-стильові особливості, історичні етапи функціонування;
- виявити основні тенденції сучасної української публіцистики, зокрема есеїстики;
- проаналізувати тексти окремих персоналій в аспекті проблемно-тематичного наповнення та жанрово-комунікаційних особливостей.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальних (ЗК):

здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях ЗК1;

здатність опановувати знання й розуміти предметну сферу та професійну діяльність ЗК4;

здатність працювати автономно ЗК14;

здатність навчатися й оволодівати сучасними знаннями ЗК17;

в) спеціальних фахових (КФС):

здатність застосовувати знання зі сфери соціальних комунікацій у своїй професійній діяльності СК1;

здатність оцінювати отримані знання з погляду можливості їх застосування у професійній діяльності СК2;

б) фахових загальних (КФЗ):

здатність проводити дослідження для ефективного просування медійного продукту ФК3.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні жанрові ознаки есею, типи, композиційно-стильові особливості;

- історичні закономірності розвитку жанру у світовій та українській публіцистиці;
- методологічні підходи до аналізу сучасних есеїстичних текстів;
- специфіку публіцистичної комунікації як виду масмедійної;
- алгоритм аналізу жанрово-комунікаційних особливостей сучасного есею в друкованих ЗМІ та інтернет-ресурсах.

вміти:

- виявити знання сучасних тенденцій української есеїстики та теорії жанру;
- окреслювати проблемно-тематичні лінії текстів, збірок тощо;
- аналізувати тексти на предмет жанрових особливостей та особливостей авторського стилю;
- встановити особливості опрацювання фактів при відображенні дійсності та їх відтворення в текстах, роль образності та тропіки;
- визначати форми реалізації комунікативних настанов, авторських стратегій і тактик з допомогою публіцистично-когнітивного осмислення фактів та різних типів тексту.

2. Зміст

Змістовий модуль 1.

Тема 1. Есей як жанр, метод, тип мислення (М. Епштейн), авторська модель реальності (О. Глушко), дискурсивна практика (Т. Шевченко). Жанрові ознаки есе, проблеми дефініції («есей», «проби», «спроби», «сполохи», «хроніки», «дзуйхіцу», «біцзи», «суйбі» тощо) у контексті художньо-публіцистичних жанрів. Есей у сучасній публіцистиці та формати його представлення: блоги, колонки, збірки тощо. Закономірності розвитку.

Тема 2. Типологічні ознаки есею. Прикмети есею. Основні типи мовлення в есеї. Ознаки есею за М. Епштейном. Есей та інші жанри. Порівняльна характеристика есею та нарису, есею та притчі, есею та проповіді. Спільне та відмінне.

Тема 3. Історія зародження та розвитку жанру. Мішель Монтень як основоположник жанру. Основи жанру – античні твори, філософські праці мислителів Плутарха, Сенеки, Луція та ін. Книги «Дослідів». Жанрово-стильові особливості творів Монтеня. Авторська концепція у відтворенні реальності.

Тема 4. Праці Френсіса Бекона в популяризації жанру есею. Актуальність есеїв Бекона. Поширення жанру в Європі та Росії (Д. Дідро, Ж.-Ж. Русо, Ф. Вольтер). Інтелектуалізація жанру в західній традиції.

Тема 5. Розвиток російської есеїстики. Трактати Михайла Ломоносова й Михайла Карамзіна, поетичні маніфести Івана Буніна, Дмитра Мережковського, Костянтина Бальмонта як зразки російської есеїстики. Радянська епоха в історії розвитку есею: Олександр Блок і Михайло Кузмін, публіцистичні монологи Іллі Оренбурга, Михайла Шолохова, Олексія Толстого й Михайла Кольцова, які мають ознаки есеїстичного мислення.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття відзначено творами Йосифа Бродського, Михайла Епштейна, Лева Аннінського, Семена Лур'є, Станіслава Гандлевського, Михайла Айзенберга, Ігоря Клеха, Костянтина Кобріна; робота в ЗМІ сприяла появі праць Петра Вайля, Олександра Геніса, Бориса Парамонова, Лева Рубінштейна та ін.

Тема 6. Основні етапи розвитку української есеїстики. Здобутки українських полемістів ХVII (О. Глушко): Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського та інших викладачів Києво-Могилянської академії. Утиски російського абсолютизму на заваді розвитку есеїстики в українській публіцистиці (Валуєвський та Емський циркуляри). Г. Грабович виокремлює яскравих представників барокової есеїстики: І. Вишенського з проявом «авторського голосу» та «західний есеїзм» Г. Сковороди зі своїм неоплатонізмом та доктриною самопізнання.

Тема 7. Есеїстичний тип мислення М. Хвильового. Класичні закони есею в циклах памфлетів «Камо грядеши», «Думки проти течії», «Апологети писаризму» та ін.

Тема 8. «Щоденники» С. Єфремова як зразок авторського есеїстичного типу мислення в інтерпретації тогочасної дійсності та культурних діячів. Громадянська позиція та моральний аспект.

Тема 9. Есеї в тоталітарний період розвитку суспільства: морально-етичні проблеми, роль людини в суспільстві, її духовні засади у збірках «Вечірні розмови» М. Рильського, «З минулого в майбутнє» П. Тичини, літературознавчі розвідки-есе Л. Новиченка. Балансування на межі радянської ідеології та національної тематики. Українська діаспорна есеїстика. Роль журналу «Літературно-науковий вісник» та Дмитра Донцова, зокрема, та їх вплив на есеїстику Івана Кошелівця, Юрія Бойко, Ігоря Костецького, Юрія Лавріненка, Юрія Шереха, культивування образу ніцшеанця.

Тема 10. Есеїстика періоду незалежності: твори М. Рябчука, І. Жиленко, Я. Грицака Г. Грабовича та ін. Наближення критико-публіцистичних есеїв з відгуком, у літературі домінування есеїв-етюдів, газетній публіцистиці – есею-рецензії, есею-художньої зарисовки, есею-замітки, есею-щоденника, есею-листа тощо.

Тема 8. Есеїстика Ю. Андруховича. Збірки “Мала інтимна урбаністика” (“Критика”, 2000), “Центрально-східна ревізія” (“Моя Європа”, 2000 р.), “Дезорієнтація на місцевості” (збірка, 1999 р.). Жанрова природа текстів, авторське визначення. Особливості есею Ю. Андруховича. Репортажно-нарисове начало. Час і методика. Потужний автобіографічний струмінь. Постмодерністський іронічний дискурс. Образна система. Образний вираз. Образ-деталь. Образна-картина. Образ-поняття. Засоби впливовості.

Тема 9. Публіцистика та есеїстика О. Забужко. Літературні здобутки. Публіцистичний доробок. «Хроніки від Фортінбраса», «Репортаж з 2000-го року» та ін. Авторське визначення жанру, проблемно-тематичні лінії. Поетика збірки «Хроніки від Фортінбраса». Композиція. Образна система. Образ автора. Ознаки есеїстичного мислення. Жанрово-комунікаційні особливості.

Тема 10. С. Павличко «Листи з Києва». Жанрові ознаки текстів, ознаки листа. Типи описів. Диморфізм. Проблемно-тематичні лінії. Образна система. Модальність комунікації, зумовлена жанровою природою текстів.

Тема 11. К. Москалець, збірка “Людина на крижині” (1999 р.). Жанрові особливості текстів, «сполохи». Авторське «я» та друге «я» кожної особистості. Есеї К. Москальця як комунікативне явище.

Тема 12. Есеї в блогосфері. Тексти блогів С. Пиркало-журналістки на сайті «Газети по-українськи». Проблемно-тематичні лінії. Образна система. Аудиторія. Авторські ресурси впливу на аудиторію в блогах С. Пиркало.

Засоби впливовості. Особливості діалогічності та засоби сугестивності в блогах.

Тематика та плани практичних занять

Тема 1 Жанрові ознаки есею

1. Есей як жанр, метод, тип мислення, дискурсивна практика.
2. Жанрові ознаки есею.
3. Проблеми дефініції («есей», «проби», «спроби», «сполохи», «хроніки», «дзуйхіцу», «біцзи», «суйбі» тощо) у контексті художньо-публіцистичних жанрів.
4. Есей у сучасній публіцистиці та формати його представлення: блоги, колонки, збірки тощо. Закономірності розвитку.
5. Прикмети есе. Основні типи мовлення в есе.
6. Типологія жанру есею (за О. Ципорухою, М. Балаклицьким, С. Шебелістом). Типологія за тематичним наповненням (філософське, науково-популярне, літературно-критичне тощо (В. Здоровега).
7. Ознаки есею за М. Епштейном.
8. Структура есею.
9. Типологічні ознаки есею та нарису (М. Балаклицький, В. Здоровега) (структура, тон). Есей та суміжних жанрів (притча, проповідь).
10. Оповідні інстанції та комунікативні настанови есею.

Тема 2. Західноєвропейська есеїстика. Історія. Типологія. Традиції. Особливості

1. Есей як жанр у публіцистиці М. Монтеня.
2. Книги «Дослідів» (1580). Жанрово-стильові особливості творів Монтеня. Авторська концепція у відтворенні реальності.
3. Популяризація жанру есею в працях англійського філософа й державного діяча Френсіса Бекона «Досліди, або Настанови політичні й моральні».
4. Есей епохи просвітництва у Франції. Особливості стилю.
5. Американська есеїстика. Найвідоміші есеїсти: Бенджамін Франклін «Нотатки Дугуда» (1722), Вашингтон Ірвін «Салмагунді» (1807-1808), «Книга ескізів» (1820) та ін. Особливості розвитку сучасної американської есеїстики в телевізійній публіцистиці та спортивних коментарях.
6. Порівняльний аналіз західної есеїстики та тоталітарної. Західної та української тощо.

Тема 3. Історія та закономірності розвитку української есеїстики

1. Зародження есеїстичного типу мислення в українській літературі епохи бароко. Іван Вишенський та Григорій Сковорода з авторською концепцією в есеях.
2. Есеїстичний тип мислення у творах Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської.

3. Початок ХХ ст. та роль есеїстики М. Міхновського, Сергія Єфремова, Гната Хоткевича.
4. Культивування образу ніцшеанця в есеїстиці діаспорних українців Юрія Лавріненка, Юрія Шереха тощо.
5. Шістдесятництво та дисидентство в розвитку есеїстики в умовах тоталітаризму.
6. Перебудовчі процеси та українська есеїстика (О. Сизоненко, В. Базилківський, Є. Сверстюк, Д. Павличко).

Тема 4. Українська есеїстика кінця ХХ початку ХХІ століття та постмодерністський дискурс

1. Переходовість епохи постмодернізму та потенціал самовираження й свободи есею як жанру.
2. Есей як частина сучасного культурного та літературного дискурсів.
3. Есей як дискурсивна практика: пошук самоідентифікації Ю. Андруховича та Т. Прохаська, публіцистична загостреність і осмислення картини дійсності О. Забужко, діалог із самим собою і світом В. Габора, К. Москальця, авторські колонки як рефлексії на дійсність А. Бондаря, С. Пиркало, Л. Дереша, М. Рябчука, І. Жиленко та ін.

Тема 5. Комунікативний потенціал есею як жанру в сучасній публіцистиці

1. Категорії комуніканта та комуніката в межах жанру есею. Світоглядні позиції.
2. Способи представлення позиції комуніканта (за Н. Стеблиною).
3. Принципи організації текстів та способи висловлювання в текстах О. Забужко, Ю. Андруховича.
4. Активізація читача та комунікаційна настановність есеїв О. Забужко та Ю. Андруховича.
5. Авторські стратегії та способи їх реалізації.

Тема 6. Представлення та побутування есеїстики в ЗМІ

1. Роль товстих журналів у презентації та популяризації есеїв.
2. «Літературно-науковий вісник» Д. Донцова як осередок альтернативної української діаспорної публіцистики, зокрема есеїстики.
3. «Вітчизна», «Київ», «Дніпро» та їхня роль у представленні портретних есеїв О. Сизоненка, А. Погрібного, О. Глушка та інших.
4. Науково-популярна есеїстика в українській «елітарній періодиці» (С. Шебеліст) («І», «Критика», «Універсум»).
5. «Наша віра» та «Дух і Літера» як джерело презентації філософської есеїстики.

6. «Дзеркало тижня», «День», «Молодь України» та інші видання, авторські колонки в них для публіцистики Ю. Андруховича, О. Забужко та ін.
7. Львівські видання «Поступ» та «Львівська газета» в представленні есеїв Т. Прохаська.
8. Вплив ЗМІ на проблемно-тематичні дискурси есеїв, жанрові різновиди, специфіку інтерпретації дійсності.

Теми для самостійної роботи

1. Есеї в сучасній українській публіцистці. Дефініції та формати представлення.
2. «Проби» М. Монтеня. Світоглядно-гуманістична концепція М. Монтеня. Праці Френсіса Бекона.
3. Основні етапи розвитку української есеїстики. Традиції та новаторство.
4. «Мала інтимна урбаністика», «Центрально-східна ревізія» Ю. Андруховича.
5. Публіцистика О. Забужко «Репортаж з 2000-го року».
6. Публіцистика С. Жадана. Есеї.
7. Есеїстика Т. Прохаська («Інший формат»).
8. Есеї в блогосфері. Есеї О. Забужко в блозі «Української правди».
9. Есеїстика М. Рябчука (за збіркою «Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення») та І. Жиленко.
10. «Енциклопедія сучасних державотворчих проблем» в публіцистці В. Коротича (газета «Бульвар»): особливості есеїстики.

Практичні завдання

Написання наукового есею

Написання есею для різних дисциплін

Темарій рефератів

1. Есеїстичне осмислення концепції української модерної нації в інтерв'ю Я. Грицака «Розмови про Україну».
2. Есеї А. Бондаря-колумніста в авторській колонці «Газети по-українськи».
3. Комунікаційні позиція О. Кобилянської в есеїстиці модернізму та парадигми літературних реалій.
4. Комунікаційна роль трибуна М. Хвильового в інформаційному полі першої половини ХХ ст.
5. Державницька історіософська концепція в есеїстиці Д. Донцова та Ю. Липи.

6. Комунікаційна роль трибунів і філософів Л. Донцова та Ю. Липи в обґрунтуванні ідеології українського націоналізму.
7. Есеїстичний субдискурс твору В. Чорновола «Правосуддя чи рецидиви терору?»
8. Есеїстичний субдискурс творів О. Гончара в умовах тоталітарного суспільства.
9. Громадянська позиція М. Рильського у «Вечірніх розмовах», проблемно-тематичні лінії, особливості діалогу з читачем.
10. Картина світу в есеях В. Мороза «Заповідник імені Берії».
11. Літературно-критична есеїстка Ю. Лавріненка.
12. Морально-етичні проблематика радянської дійсності в збірках «Розмови з читачем» Ю. Смоличем.
13. Діалог поколінь в збірці есеїстки П. Тичини «З минулого в майбутнє».
14. Обсервація радянської літератури та культури в літературознавчих розвідках-есе Л. Новиченка.
15. Есеїстичний тип мислення в публіцистиці І. Дзюби.
16. Есеїстичний цикл портретних есе О. Сизоненка «Не вбивайте своїх пророків». Принцип відбору найсуттєвішого в характеристиках персонажів.
17. Проблема формування особистості в незалежній Україні у книгах есеїв В. Базилевського «Лук Одисеїв» та «Холодний душ історії». Комунікативний потенціал та тип мислення в текстах.
18. Письменницька есеїстка В. Погрібного в «інтелектуальному портреті доби».
19. Концепти «людина» і «Батьківщина» в структурі семіосфери есеїстичного субдискурсу доби незалежності.
20. Концепт «культура» в есеїстиці О. Забужко.
21. Внутріособистісна та міжособистісна комунікація есеїстики часів незалежності.
22. Механізм ідентифікації (мотиви, установки, особливості стилю, картина світу, «Я-концепція») в публіцистиці Ю. Андруховича.
23. Комунікативні настанови збірки есеїстики В. Яворівського «Що ж ми за народ такий?»
24. Комунікаційна роль трибуна в есеях А. Погрібного «Якби ми вчилися, так як треба».

Аналіз есе

Про автора. Є. Сверстюк як публіцист-дисидент

Є. Сверстюк народився в сім'ї волинських селян (с. Сільце Горохівського району), проте ще з дитинства долучився до боротьби: брата Якова було засуджено за участь в УПА. Прийшов у літературу закінчивши в 1952 році закінчив відділення «логіка і психологія» Львівського університету, у 1953 – 1956 роках – аспірант Київського Науково-дослідного інституту психології. Є. Сверстюк зазначає, що свідомо не вступав до філфаку, де, на його думку, були «конячі дози фальшу, спроможні вбити будь-яку живу душу». Потім учительська кар'єра тривалістю в півроку в Почаєві, далі – Є. Сверстюка не допускають до захисту дисертації, з 1956 до 1959 року публіцист працює в Полтавському педінституті. Курс його лекцій з української літератури в ті роки «відлиги» істотно відрізнявся від того, що тоді читалося у вищих навчальних закладах з обов'язковим марксистським підходом. Викладацька кар'єра Є. Сверстюка, який замість рекомендованих джерел читав забороненого С. Єфремова, закінчилася вже на третьому році «скороченням штатів» [8, 23]. Зрештою, це видно з публікацій Є. Сверстюка 50–60-х рр. про П. Мирного, П. Грабовського, Т. Шевченка тощо. Підхід Є. Сверстюка був дистанційний від матеріалістичного й соціологічного стереотипу. Друковані під нейтральними псевдонімами, його публікації не привернули в той час «пильної» уваги «літературних наглядців», але це не могло тривати довго. З 1961 до 1962 рік Є. Сверстюк працює в журналі «Вітчизна», куди в 60-ті роки горнула бунтівлива молодь, і де І. Дзюба очолював тоді відділ критики, Є. Сверстюк – відділ прози, потім нарисів і публіцистики. Саме в той період відбулося зближення з колегами й однодумцями І. Світличним та І. Дзюбою. З 1965 до 1972 рік аж до арешту Є. Сверстюк працює в «Українському ботанічному журналі» на суто технічній роботі – відповідального секретаря. Коли перед Є. Сверстюком зачинилися двері усіх видань, коли вже не було можливості підписуватися своїм власним іменем й прізвищем передмови до видань (так, передне слово до «Дивних пригод Петера Шлеміля» ще з'являється за його авторством, а вже передмови до «Планети людей» Екзюпері та «Вибраного» Гете довелося підписувати прізвищами перекладачів), він створює свої есеїстичні шедеври «Іван Котляревський сміється» та «Собор у риштованні». З початком репресій Є. Сверстюк відкрито виступає на захист В. Чорновола, С. Караванського, В. Мороза, А. Горської. Його було засуджено за виступи опозиційного характеру. До того ж слідчі мали в руках не спростований аргумент – його книжку «Собор у риштованні», вперше випущену в 1970 році спільним виданням Першої Української друкарні у Франції та Українського видавництва «Смолоскип» ім. В. Симоненка у США – без відома і згоди автора, але з таким (узятим видавцями з тексту) авторським епіграфом: «Творці української літератури віддали найкращі сили мистецтву, не отримавши за це ні гроша, і якщо не всі вони були знайомі з тюрмами, то всі, принаймні, з жандармами» [4, 4].

Хоча Є. Сверстюк намагався надрукувати есе «Собор у риштованні» й в Україні. Так, в одному з сучасних інтерв'ю автор згадує: «Я написав тоді (період народних протестів у Чехії) «Собор у риштуванні». Досить цікава історія цього твору. У пресі саме надрукували виступ Брежнєва в Чієрні-над-Тисою, напівпримирливий, підступний. Я вирішив загорнути свій рукопис у ту газету – мовляв, у дусі часу – й передати до редакції журналу «Вітчизна». Хоча знав, що не надрукують. Інтуїтивно відчував, що після лукавого виступу Брежнєва будуть якісь серйозні дії. Потім на слідстві запитували, кому я давав цей рукопис. Я розповів, як до мене зайшов Григорій Кочур, ідучи до редакції «Вітчизни», я сказав, що в мене є рукопис «у дусі виступу генсека» і попросив передати. Згодом в оформленому протоколі записали, що я «поширював документ, в тому числі давав його Григорію Кочуру, який сам признався, що його прочитав». Відповідно, його «тягали» як свідка. А про газету зі статтю Брежнєва не згадували» [7]. На захист чеського народу і на його підтримку виступила значна частина українських людей: інтелігенція, письменники, журналісти, художники. Вони виступили з гострою реакцією. Це Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Стус, Галина Севрук, Алла Горська.

Після п'ятнадцятимісячного слідства суд над Є. Сверстюком відбувся у квітні 1973 року у Великодню п'ятницю, у день розп'яття Христа. Вирок за статтею 62 ч. 1 КК КРСР «за систематичне виготовлення та розповсюдження антирадянських наклепницьких матеріалів, які порочать радянський державний та суспільний лад» звучав як сім років позбавлення волі у таборах суворого режиму із засланням на п'ять років.

На думку Л. Тарнашинської «можна зрозуміти Є. Сверстюка, коли він говорить, що арешт був для нього своєрідним полегшенням. Це звільняло від задурлиивої атмосфери тотального лицемірства й подвійних стандартів, прислужництва й холуйства, стеження й доносів» [9, 134]. Тож – утікання в Шевченка, Франка, Достоевського, Грабовського, Свідзінського. Це в ті дні трагедія Франка постала для нього передусім як трагедія розуму «без віри основ», а трагедія Гоголя – як феномен роздвоєного духу. «Кожна велика постать еволюціонує в нашій свідомості» – написав він 12 липня 1981 року.

А за кордоном публікувати твори Є. Сверстюка почали з 1970 року. Спочатку поширювані як самвидав («Собор у риштованні», «Іван Котляревський сміється», «Остання сльоза», «На свято жінки») ці та інші твори публікувалися українською, англійською, німецькою та іншими мовами.

І лише у 1999 році – прийшли до українського читача у книзі вибраного «На святі надій», що репрезентувала більш ніж 30-річний його творчий доробок. Л. Тарнашинська зазначає, що якби треба було сказати про феномен Є. Сверстюка одною-єдиною фразою, вона б обмежилася тим, що він цей феномен, полягає «в органічному перетіканні біографії у творчість і навпаки. Біографії, що виладнувалася в долю творчістю, і творчості, що виростає з біографії. Бо як не потребує доведення те, що страждання

ошляхетнюють людину, увиразнюють її характер, так аксіоматичним видається мені й те, що тривала «замкнутість» людини на власному «Я» (ясна річ, якщо ця людина є самодостатньою особистістю), спонукаючи до глибоких роздумів і переосмислень, вибудовує власну систему мислення, викристалізовує думки й переживання у сталі філософські переконання. Хоча потрібне одне суттєве уточнення: якщо це «Я» зосереджене не тільки на власній екзистенції (а якраз і бачимо з листування Є. Сверстюка з Ю. Луцьким), а на спілкування з тим вищим духовним, яке одне й врятовує людину в годину жорстких випробувань і не дає їй маліти духом навіть у якісь кращі часи, коли приходять у душу рівновага і спокій» [6, 135].

Як зазначає дослідниця шістдесятництва Л. Тарнашинська, «власне можемо говорити про те, що йому часто вдається першим увиразнити в думці й слові те, чого ми ще й не помічаємо», тобто, скориставшись висловом самого Є. Сверстюка з приводу таланту П. Тичини й Л. Толстого, «схопити не вломите і вирізьбити форму» [9, 315].

Чому такою небезпечною видалася у 70-ті книжка «Собор у риштованні»? Річ не тільки в тім, що Є. Сверстюк наважився включитися в дискусію довкола Гончарового «Собору», а передусім у тім, що зазіхнув на «святеє святих» – устої самої системи. Більше того, намагався, як зазначає у передмові до згадуваного вже закордонного видання М. Антонович, наголошуючи на універсальності як самого «Собору», так і «Собору у риштованні», «подати відповідь на основні світоглядіві та етичні питання, що постають перед людством у сучасному світі», він порушує «важливі, наболілі питання сучасності, що фактично виходять далеко поза межі проблематики одної країни» [7, 111]. Так есе Є. Сверстюка переростає межі коментаря одного твору й сягає багатьох глобальних проблем.

Якщо усвідомити ті цінності, на утвердження й шанування яких, за Є. Сверстюком, зможе надійно розвиватися людство – а це родина, рід, народ – стає зрозумілим, яку загрозу системі несло його прагнення повернути нас до джерел. Саме тих джерел, коріння яких нещадно підрубувалося вірними слугами цієї системи. Тих джерел, яких нам бракує й понині й чистоту яких намагається зберегти він у наших душах серед розбурханого сьогодення.

Собор осмислюється автором як символ духовності, тяглості традицій та високості духу. Але водночас Є. Сверстюк розуміє: «Собори минулого не можуть бути універсальним «філософським каменем» для нашої молоді. Але вони були і будуть колискою її духовного становлення. Як рідне гніздо, без якого, не обходиться жоден птах» [7, 191].

Але є там іще один момент, можливо, й не помічений достатньою мірою. Відстоюючи не тільки право на національну гідність, а й саму національну гідність як спосіб мислення, спосіб почування і спосіб вчинку, Є. Сверстюк пророчо застерігає від порожнього національного фразерства, від безплідних з'ясувань «чия мама краща», від самозакоханості й самовивищення [5, 12].

«Вибране», упорядковане в Мюнхені у 1979 році І. Кошелівцем, – тоді, як автор його вдивлявся в «тіні від ґрат в хрестах», серед мороку тоталітарного режиму стало незаперечним доказом того, що жива думка в Україні, попри все, існує, вона живиться загальнолюдськими джерелами християнської моралі, засадами чесності й порядності, інтелектуальним спрямуванням й традиційним підґрунтям родоводу – як повертав до «моралі, традицій, історичних уявлень, мови і пісні свого народу» І. Котляревський Є. Сверстюка («Котляревський сміється»), доводячи правомірність закону «про незнищенність духовної енергії: не можна безслідно поховати ту силу, що вулканила Україну століттями, сходила кров'ю, вкривалась могилами, а потім знову вставала, налітала вихром і зносила тимчасові палаци нових панів та перекривала пришиклі чужі голоси українською піснею» [5, 10].

«Вибране» повертало до національних основоположних засад, до неспростованих істин, закодованих у Шевченковому слові. 1996 р. коли ще не вляглися враження від шевченківського радіоциклу І. Дзюби, ще звучав на Українському радіо несмішливий голос Є. Сверстюка в аурі Кобзарєвого слова та в супроводі чарівного голосу О. Чарівної, а вже відбулися – одна за одною – дві презентації, а значить, і прийшли до читача – одна за одною – дві промовисті книжки: «Кавказ» Т. Шевченко на фоні непреходячого пришлого» І. Дзюби та «Шевченко і час» Є. Сверстюка.

У змісті кожної назви закладено таку категорію як час. Це кризь його об'єктивно-невблаганну призму, а ще історичну перспективу «пропущено» пророче Шевченкове слово. А вже з тим – кризь призму авторського світобачення, мудрість серця і біль власної душі. Ці видання, власне, відкривають нову сторінку у Шевченкіані – не в радянській, вульгарно-соціологічній, ортодоксальній, а в тій, що претендує на перегляд Шевченка – і вони закладають добрий підмурівок у таку необхідну нам будівлю пізнання. Може, через те у нас досі була такою убогою «шевченківська книгозбірня» (не кількісно, а за духом своїм), що ті стоси книжок досі писали люди здебільшого байдужі, приземлені, також часто убогі духом своїм, нерідко ж просто спекулюючи на високому імені. Дослідження Є. Сверстюка, на думку Л. Тарнашинської, відкрили нам просту істину: до долі людини високого болю має право доторкнутися – і душею, і розумом тільки той, хто також звідав того болю бодай дешицю, якщо не сказати – сповна.

Повнота думки, насиченість фрази змістом, фрази, де кожне слово вивірене й осмислене, зумовлює і своєрідний стиль цієї книжки – лаконічно-тезисний, ущільнений до краю, коли за кожним реченням – думане-передумане, виважене, звірене з пережитим. Автор, пропонуючи свій ключ до прочитання творчості Кобзаря, наголошує на тому, що для Шевченка Біблія завше була богонатхненною книгою і, власне, тому він написав вершинні твори, які повертають народ до святинь, що духом своїм підносилися до святого Письма.

Вже перші сторінки цієї книжки налаштовують читача на сприйняття не знаного ще нами Шевченка, сприяють у входження духовне поле,

запрошуючи не до іконотворення – до доростання. Доростання до духу Шевченкового. Це наближення до Шевченка у ключі духовності передбачає можливість хоч якоюсь мірою пізнати високу таїну пророчого слова, що вміщує цілий світ – і землю грішну, і високе небо.

Постання Шевченка таким, яким він є насправді – без фальшивого глянцю, у всій глибині і пророчій його силі, – таке надзавдання поставив дослідник, вирізьбивши у строгу форму афористичності та невловне для пересічного читача, що вдалося йому «схопити» спершу, може, інтуїтивно, певною мірою зі спротиву тому образу, що його досі іконотворили попередники, а вже затим – місяцями, роками роздумів, перелитих у просвітлюючі слова-образи.

Книжка «Шевченко і час» спонукає думати, переосмислювати, виважувати. Бо перед «Шевченківською брамою» (Є. Сверстюк) так боязко сфальшивити. Чи перебрати міри.

У 1979 р. у передмові до «Вибраного» упорядник І. Кошелівець писав: «Можна припустили найгірше: що Сверстюкові не пощастить написати більше нічого. І тоді дещо з уже написаного ним залишиться тривалим вкладом у фонд української літератури. Нових відродженців, як судитиметься їм появитися ще раз, дивуватиме скромність, з якою він сам визначив себе «невеликою, але поки що живою постаттю» в культурному процесі свого часу; і ще більше – шляхетність його натури, чисте душевне тепло, яке недоторкано збережене в оточенні номенклатурних монстрів, випромінюється з кожного написаного ним рядка» [5, 9].

Окремою великою темою публіцистики Є. Сверстюка є: Сверстюк і проблеми української інтелігенції другої половини ХХ – початку ХХІ століть.

На думку Л. Тарнашинської, мало хто з-поміж наших сучасників – за великим рахунком – має таке моральне право на виокремлення цієї теми, як Є. Сверстюк. І то не тільки тому, що родом із дисидентства, – хіба він один? І не тільки тому, що вийшов з усіх випробувань непереможним – невже лише він? А через свою послідовність. Несхибну відданість принципам і переконанням. Підкреслюю: вистражданим принципам і переконанням. Уміння відстоювати їх негучно – але переконливо. І знову ж таки – послідовно. Може, навіть зятято – у кращому розумінні цього слова. Не втомлюючись повторювати те, що ми, очевидно, мусили б і самі бачити – але не бачимо. Отже, через своє уміння, обсервуючи український соціум, поставити вчасний «діагноз» тому «ферментному» шарові суспільства, яким є інтелектуальна еліта. Завважаючи тенденції й узагальнюючи їх, прогнозувати хвороби нації, передбачати дальший розвиток суспільства [10, 127].

Відправною точкою можна назвати таку улюблену Сверстюкові тріаду: *гідність-сумління-віра*. Це ті константи, ті максими, до яких він постійно апелює, що становлять основу його морального імперативу. Л. Тарнашинська синтезує їх у стислих тезисних фразах: Є. Сверстюк

постійно наголошує на особливій ролі інтелігенції; офірність, яка ґрунтується на безкорисливості служіння; поняття інтелігентності базується на традиціях роду; поняття «інтелігентності» у Є. Сверстюка невідривне від поняття офірності, що йде від християнської традиції; гідність, яка зобов'язує й тримає на висоті, уміння шануватися й шанувати; постійне апелювання до сумління: якщо не ти, то хто?; ядро духовної аристократії, за Є. Сверстюком, завжди в опозиції; інтелігент відстоює принципи, чинячи опір бюрократії й охлократії; лише цінності абсолютні породжують духовну непохитність, а брак вистражданих цінностей породжує безвідповідальність, другим боком якої є цинізм та ін.

Вдумливо обсервуючи український соціум кінця ХХ – початку ХХІ століття, Є. Сверстюк не поспішає з остаточними висновками – він їх постійно трансформує, модифікує, модернізує – відповідно до зміни часу й найменших тенденцій еволюції українського суспільства. «Виходить на люди» лише з виваженими, не випадковими думками, сконденсованими мало не до тез. Тим більше не поспішає він з присудами. «Не судить – і не судимі будемо» – його християнське кредо. Придивляється, розмірковує, порівнює, намагаючись при цьому зазирати вперед. Бодай на крок. Власне, заради цього – й озирання назад, вивіряння пережитого. Шукання сенсу й сенс шукання...» [7, 111].

Вибране «На святі надій» (1999) гідно репрезентує доробок 70-х – 90-х років: есеї про Т. Шевченка, І. Котляревського, П. Грабовського, М. Зерова, П. Тичину, О. Довженка, Б. Антонечко-Давидовича, В. Симоненка, О. Гончара, Б. Мозолевського, В. Стуса, І. Світличного, М. Коцюбинської, І. Дзюби, І. Тургенєва, М. Гоголя.

Є у творчій біографії Є. Сверстюка ще одна улюблена тема, до якої він ставиться особливо відповідально і трепетно. Це довженківська тема. Саме О. Довженко є одним із тих, хто потребував і потребує переосмислення й очищення від ідеологічного намулу – і однією з таких спроб є есеї «Розіп'ятий праворуч», що з нього постає образ людини, в якій тоталітарна система вкрала, за великим рахунком, долю.

Але хоч би хто з поміж великих потрапляв у поле зору дослідника, усі вони несуть у собі велику трагедію християнського вибору. Є в есеях Є. Сверстюка ще дві категорії героїв. По-перше, це есеї про товаришів, з якими ділили «зону мовчання», – гранично чесні, максимально об'єктивні. Показуючи людину зусібич – а найперше в екстремальних умовах, – автор робить спробу зрозуміти не тільки мотиви її поведінки і вчинків, а й ту міру фізичної й духовної міці, яка й визначає міру «відпірності», розуміючи, що кожній людині призначено нести свій власний хрест і зійти на свою власну Голгофу. Друга «галерея героїв» – це численні слідчі, наглядачі. Автор згадує про них незлобливо, із властивою йому іронією, за якою відчувається переконливість у своїй правоті й безперечна моральна вищість.

Проблемно-тематичні лінії збірки «Блудні сини України»

Саме роки заслання і зробили Є. Сверстюка тим, хто узяв на себе місію розвивати «проповідницьке літературознавство» (І. Дзюба). Термін, прийняти який можна із застереженням, що це проповідницьке літературознавство не має нічого спільного з просвітницьким народництвом, а ґрунтується на необхідності органічно заповнити належну лише йому нішу в посттоталітарному українському соціумі й на засадах християнських традицій та прагненні наблизити їх до сьогодення у морально-філософському осмисленні.

Це засвідчила вже книжка «Блудні сини України», що містить літературно-критичні статті (деякі з-поміж них були друквані доти лише за кордоном українською мовою та в перекладах – і тільки після фактичного зникнення цензури вперше прийшли до нашого читача) й публіцистичні виступи, промови, присвячені відродженню духовності, морально-етичним проблемам у їх філософсько-релігійному переломленні, що їх щодень доводиться розв'язувати нашим сучасникам на зламі віку, коли падають звичні ідоли і йде невблаганна переоцінка вартостей, яка потребує повернення до правічних джерел, християнської традиції.

У збірці вміщені матеріали, написані протягом 1989-1992 років. Збірка містить «Переднє слово» та «На моїм віку» – вступну частину, а також п'ять частин, у яких нерівномірно розміщені виступи, промови, літературно-критичні статті.

Наскрізний мотив у творчості Є. Сверстюка – це ще й своєрідна метафора життя цілої нації, як, власне, й життя самого автора, яким він і вистраждав свою правду. Тільки прийшов до неї на десятиліття раніше, прозрівши ще тоді, коли на очах у всіх була ідеологічна полуда. А через те переконаний, що людина не може відстоювати якусь думку просто як думку – вона може відстоювати лише вистраждану думку, заповітну ідею, за яку можна офірувати життям [9, 156].

Статті та есеї «Блудні сини України», «Шістдесятники і Захід», «Перебудова Вавилонської вежі», «Феномен Шевченка», «Прощання з Мадонною», а ще сторінки присвячені В. Стусу, Б. Антонечку-Давиовичу, В. Марченку, О. Мешко, О. Заливасі та іншим, несуть потужний заряд здорового опозиційного духу, опірності та тієї високої віри, яка й допомагає не схибити, обравши чесну дорогу.

У циклі есеїв «На землі, благословенній апостолом» (до книги «Блудні сини України» він увійшов як «Перебудова Вавилонської вежі») Є. Сверстюк вказує, що віднайти втрачені вартості, усвідомити істинність вчинків і слів можна завдяки чотирьом Євангеліям, які «наче велетенські чотири дзвони у блакитній дзвіниці неба» [3, 78].

Національна ідея й пропаганда національного відродження

Є. Сверстюка дуже турбує проблема історії, право народу на власну історію, трактування історії: «Про народ можна судити з того, як він пам'ятає

своє минуле...Відколи на Україні «байстрюки Катерини сараною сіли», минуле було оголошено недійсним. Але минуле не зникає...минуле воскресає і розцвітає в генієві. Тарасова муза прорвала якийсь підземний заклеп, уже багато віків замкнений на багато замків...» [1, 116]. На думку Є. Сверстюка, історична пам'ять народу – підвалина, на якій варто будувати або відроджувати державність і духовність. Так, у есе «Берестечко» він закликає українців пам'ятати про історію, яка допоможе виховати морально цільних людей, національно свідоме покоління, яке буде мати вищі цінності і державність. Серез тем цієї проблематики: історична пам'ять і патріотизм українців, національна ментальність, збереження національної мови тощо.

Есей «Свобода слова і культура думки» з'явився як рефлексія на події в Україні напередодні проголошення незалежності і активного звернення Є. Сверстюка до теми відродження і утвердження української національної культури, думки тощо. По суті він продовжує в цьому есеї порушені в збірці теми національної ідеї і пропаганди національного відродження. Конкретніше в цьому есе йдеться про свободу слова й культуру його відстоювання, уникнення популізму і спекуляцій на темі відродження і заробляння на цьому політичних дивідендів із застереженням до аудиторії й до політиків щодо спекуляцій цією темою. Незважаючи на появу цього есе – 1990 рік – період напередодні утвердження незалежності його тематика і проблематика не втрачає актуальності.

За жанром цей твір можна класифікувати як есей-лекція, есей-доповідь, це неформальний есей, соціально-пропагандистський, дидактичний. У номінативний заголовок винесено основну тему виступу, предмет розмови автора. Загалом структура есею побудована за принципом: тричленної структури, теза, аргументи, висновки. Відправною точкою роздумів стали епіграфи до есею: «Насамперед треба пізнати істину стосовно того предмета, про який говориш і пишеш» (Сократ – Платон); «В обмеженнях помітний майстер справжній – Лише Закон свободу може дати» (Гете); «Постав двері і замок на уста твої, розтопи золото і срібло, яке маєш, щоб зробити з них терези, які зважували б твоє слово, і викувати надійну уздечку, яка б стримувала твої уста» (Ісус Сірах) та філософський вступ про першовартість слова і його вагу в житті людства і те, що відбувається його відродження. Примітно, що автор не починає роздуми від першої особи «я», хоча це його рефлексії, а позиціонує себе частиною українського соціуму й приєднує себе до аудиторії читачів і слухачів, тому вживає першу особу множини «ми».

Загалом можемо сказати, що принцип побудови есею відповідає традиції промов давньогрецьких філософів і риторів, зокрема традиціям творів Демосфера: після виголошення тези автор розмірковує над проблемою про те, як все було і як все сталося. Зокрема: «Наперед програмоване, конвойоване, залякане слово нині виходить з тісних рамок, де воно хитрувало між остаточно знайденими істинами. Виходить ослабленим, непевним, глухим. Воно забуло свій рід: «Найперше було Слово».

Воно забуло свою пророчу місію: стояти на сторожі, будити і вести.

Разом з тим воно загубило своє призначення: влучати в неправду» [2, 40].

Головними концептами есею стали «слово» і «культура», а також «людина». В концепті «Батьківщина» простежується опозиція мрії і дійсності.

Можемо розглядати есей як такий, що містить аспекти самоаналізу й аналізу сутності власного народу. В певний спосіб це і самоаналіз, оскільки автор відводить завдання і саморефлексії, самоідентифікації, усвідомлення себе як частини покоління шістдесятників.

Комунікаційна роль автора визначається темою твору, його вчинками та реакціями на певні події та факти, а саме: бажанням зацентувати на наближенні омріяного оголошення українцями незалежності та застереження від популізму та спекуляцій на темах відродження та національної ідеї. Реакція на «атеїстичну бомба стику «Української Духовної Республіки», виступи перед університетською аудиторією «науковоподібні імітації псевдовченої Лепешинської» або виступає проти «безнадійної інертності партапаратників» тощо. Автор виконує роль філософа, де розмірковує про вічні істини, вартість слова, його вагомість, свободу, культуру, моральні принципи: «На превеликий жаль, увесь світ іде, всупереч попередженням, дорогою втрати духовної і моральної сили... Ми вистраждали цю правду і дорого заплатили за переступ усіх істин, заповідей і законів – за злочин проти Духа» [2, 41]. Закликає до вірності й офірності для свого народу. Йдеться про основне призначення слова – нести правду, про тих, хто може і має його нести та про їх духовні чесноти. Про тих, хто творчо шукає істину, відроджує націю і вважає це моральним обов'язком, про «сіячів» істини, про мучеників, підносячи їх на рівень національного поклоніння. Натомість виступає проти тих, хто спекулює на істині, проти тих, хто пристосовується, боїться, проти псевдопатріотизму в суспільстві, проти тих, хто нищить культуру, проти інерції, бутафорності тощо. Водночас автор виступає і в комунікаційній ролі трибуна, здатного виховати, вплинути на аудиторію, спонукає до власних рефлексій, самоідентифікації українців, інтелігенції ж радить йти за здоровим глуздом народу: «Надіє сучасної літератури є ті автори, що схоплюють дух часу не з цікавих публікацій, а з голосу народної совісти, що розуміють: моральне вдосконалення – це і є дорога відродження, бо тільки в моралі можлива повна самореалізація людини» [2, 45]. І навіть коли інтелігенцію нищили, саме здоровий глузд народу був тим рятівним колом для нації: «Доки інтелігенція не зрозуміє глибини життєдайної народної віри, вона приречена на вегетацію та імітацію» [2, 45].

Є. Сверстюк свідомо намагається проконтролювати поведінку читача, водночас його навчити, сформувати його свідомість, примусити мислити. Однак застосовані прийоми не применшують гідності об'єкта маніпуляції і аудиторія не відчуває себе приниженою. Як правило, використані прийоми направлені на применшення суперечностей, зменшення дистанції та розбіжностей аудиторії, об'єднання навколо істини.

Переважно в комунікаційному акті це елементи хитрощів, в них немає прямого обману або некоректних висловів, примушування силою тощо. Жанрові ознаки текстів зумовлюють використання маніпулятивних прийомів тільки вербального характеру. Загалом можемо виділити такі комунікаційні прийоми: прийоми мовного маніпулювання, софізми, тактичні та психологічні прийоми.

Риторичні прийоми впливу (аргументи):

Прийоми мовного маніпулювання. У Є. Сверстюка вони не досягають рівня повного маніпулювання, фактично це елементи переакцентування, використання певних відтінків і значень, на які зомбований радянською пропагандою і несвідомий читач навіть не звертав уваги. Причому це переакцентування відбувається не на користь Є. Сверстюка й отримання з цього певних вигод. Науковці твердять, що як правило елементи маніпулювання застосовуються в основному в ідеологічно навантажених текстах, насамперед у політичних аргументаціях. Однак мовне маніпулювання може бути і необхідною ознакою повсякденного життя і спілкування людей [2, 69]. Таким є **прийом «плавна зміна смислового значення»**, наприклад, «адвокати закріпаченого слова доводили» [2, 41], де предметне значення мовного вислову змінюється на смислове, що властиво ідеологічним текстам, де референт отримує негативне або позитивне забарвлення. Тут автор вдається до осуду радянського режиму та цензури.

Маніпуляція з агентом дії: «Але автори не задавали собі клопоту з'ясувати зв'язок і узгодженість цих імен, чи задуматись, яким чином Пушкін у ментальності українців займає перше місце» [2, 43], де розуміються українські популісти, псевдонауковці, які не переймалися істинністю наукових тверджень і слугували режиму, або «В час, коли українська інтелігенція пішла в тюрми або на службу, єдиний, хто тримався опозиційно, був здоровий глузд народу» [2, 45].

З метою категоричного осуду явища, бажання його викоринити чи виправити Є. Сверстюк іноді використовує **пейоративні вислови** на кшталт: «Говорячи про культуру думки, можна було б зупинитись на елементарній логіці, яку в нас теж **згвалтовано** на догоду догмам ідеології» [2, 43], «поблажливо посміхається над **атеїстичною бомбастикою**» [2, 43], «**бутафорії** християнства та **бутафорії** патріотизму» [2, 44], «існують у ключочому фольклорі» [2, 45] тощо.

Серед інших використовуються і прийоми **«розмивання смислового значення»**.

Лозунгові слова. Сутність прийому полягає у застосуванні в текстах мовних висловів без точного смислового значення, автор передбачає, що його читач-однодумець. Ці слова відіграють значну роль у створенні переконливості ідеологічного тексту. Їх функція передусім полягає у впливі не на розум людини, а на її почуття. Усі ці слова в системі цінностей людини займають позитивне місце, тому тексти, де ці вислови застосовуються, також будуть сприйматися позитивно. Кожен з опонентів ніби претендує на єдине

істинне розуміння певних понять, а, отже, і на монопольне розуміння істини: «Традиції Шевченка – традиції здорового опозиційного духу – проходять **червоною ниткою** через усю українську культуру, як її живий нерв» [2, 45] або «Профанація великих слів, великих ідей та постатей нині йде широким фронтом – **і ніхто не боронить!**» [2, 44].

З метою здійснити позитивний чи негативний емоційний вплив автор використовує **емоційний вплив**: «**На превеликий жаль**, увесь світ іде, всупереч попередженням, дорогою втрати духовної і моральної сили. Ми, зрозуміло, в авангарді...» [2, 44] або «Знову повертаючись до питання свободи і культури, **мусимо визнати**, що свобода слова і друку є передумовою розвитку культури думки, але справжня культура йде від внутрішньої свободи, від плекання джерел і народного коріння – під небом сучасності, на вітрах сучасності» [2, 45].

Аргумент до публіки, яким Є. Сверстюк звертається до аудиторії, намагаючись переконати її, апелюючи до її почуттів і впевненій у результативності і прогнозованості дії: «Що б ми сказали про нумізмата, який не розрізняє матеріялу, з якого зроблена монета, а отже, не розрізняє справжніх і фальшивих монет? К нашому літературознавстві такий «нумізмат» публікується на кожному кроці» [2, 43] або «Мусимо визнати, що невеликої глибини вона (думка – А. К.) сягла. Вона ховалась, не шукала глибини джерела» [2, 41].

Посилання на авторитетів і знання їх праць позитивно характеризує автора та його аудиторію, звідси використання **аргументу до освіченості**: насамперед цитування Біблії, а отже, Є. Сверстюк вважає, що кожен українець мусить її знати. Вже самі епіграфи, свідчать не лише про ерудиції і освіченість автора, а й апеляцію до читача, який мусить чути або знати як про великих давніх філософів Сократа, Платона, так і сучасних Анрі Бергсона та інших, письменника Гете, українських поетів Павла Грабовського, Пушкіна, Шевченка, мисткинь-художниць Катерини Білокур та Марії Примаченко. Коли йдеться про розвиток національної культури, автор називає основні періоди її розвитку, порівнюючи з російською, називає відомих діячів і тих, хто формував засади національної культури, духовності, радить наслідувати їх як зразків чи ідеалів. Серед них Т. Шевченко, М. Гоголь та інші: «Василь Стус привернув до себе увагу ще за життя – своїми духовними поривами, своєю великою любов'ю і національним болем». Автор вважає, що українці мають знати історію, філософію, літературу, як світову, так і національну. Вони мусять знати свою історію, культуру, традиції: «Все це звучало б безнадійно абстрактно, якби за нашою спиною не було тієї істини – покинутої, але віками культивованої, від митрополита Іларіона та літописця Нестора – до Сковороди, кирило-мефодіївців, гоголя і Шевченка». Використовує цитати з відомих творів Шевченка, не зазначаючи назви текстів та вказівки автора, вважаючи, що кожен українець мусить знати ці рядки: «Німець каже: «Ви могли»...

Моголи, моголи...» [2, 42].

Також автор вважає, що читач має читати пресу, слідкувати за політичними процесами, я тому аналізує до політичних течій, як-то марксизм, соціалізм, демократизм тощо.

Аргумент до освіченості, посилення на авторитетів, серед яких є мислителі, філософи світового рівня і видатні українці, тому він використовує і цитує праці Бергсона, який теж апелював до здорового глузду будь-якого народу: «Так і здоровий глузд вимагає постійної готовності діяти, бути напоготові, знов і знов достосовуватись до нових ситуацій, як уже готової ідеї... Немає більших ворогів громадського життя, як дух рутини і дух химери...» [2, 45].

Тактичні прийоми. Контраргумент. Прийом застосований з метою спочатку умовно погодитись з думкою опонента, а потім навести свій приклад, який доведе помилковість опонента: «Національно мислити, спираючись на реалії своєї культури, міг росіянин, міг зарубіжний гість. Але українець, який так само мислить на своєму ґрунті, – вже підозрілий. І цей стереотип живе й досі, як стереотип «обмежености» – в очах тих, хто не знає української культури, в очах тих, хто нею керує» [2, 43].

НЛП. Ця техніка, прийоми застосовані як доповнення до мовних предикатів. Візували говорять швидше і вищим тоном, ніж ті, хто думає по-іншому. Образи виникають у голові досить швидко, і вони змушені говорити швидко, щоб встигнути за ними.

Візуали: «Нині ми виходимо з мертвої зони залятого слова, про яке Григійр Тютюнник якось сказав: «*Говорить, але мовчить*» (у тексті розрядка) [2, 41]. Також у тексті присутні курсивні виділення окремих фраз, призначені вплинути в першу чергу на читача.

Аудіали: «Разом з ними розковуються старі слабості – слабкість вилазити на плечі великого і *зукати*: «Ми разом!» [2, 41].

Експресивна тональність виступів: лінгвістичні аспекти

Суб'єктивно спрямована експресія дозволяє авторові визначити акценти в описуваному. У есеї Є. Сверстюк актуалізує увагу читачів на використанні ним українського правопису 20-их років ХХ століття, тобто дорадянського українського правопису. Така позиція автора пояснюється принциповим невизнанням певних норм сучасного правопису як охоронця тягlosti радянської репресивної мовознавчої традиції. Зберігається фонетичне традиція написання літери г: негативний, сурогати, згвалтовано тощо.

За старою традицією подається написання абстрактних іменників із закінченням «ти»: пам'яті, імени, радості, гідності, свідомості, щирості, одвертості, молодості, вірності, любові, певності, напасти тощо.

До активних засобів творення експресивності тексту належить метафоризація. Публіцист Є. Сверстюк багатий на метафоричні побудови: «перегортаю сторінку історії», «нинішня суєта квапливо фіксує...» тощо.

Отож, вплив від ораторів руху Опору посилюється в період перебудови, гласності публікаціями в різних збірниках статей, записах на радіо тощо.

Мета виступів Є. Сверстюка: утвердження моральних цінностей українського суспільства, кожного українця, мобілізація сил і скерування боротьби проти опонента (тоталітарної системи), утвердження національної ідеї в боротьбі за українську державність, переконання аудиторії і своїх соратників у правоті поглядів шістдесятників та дисидентів, підтримання нейтралітету з потенційними учасниками діалогу.

Публіцистика Є. Сверстюка сприяла високій якості комунікативного процесу, оскільки утверджувала найвищі духовні вартості, демонструвала етапи духовного зростання українців. Сверстюк вдумливо ставиться до комунікативного акту, сповідує етику мови діалогу. В умовах моральної кризи суспільства завдяки проповідницькому пафосу як елементу релігійної комунікації і політичній пропаганді публіцист задіяв глибокі пласти суспільної свідомості, щоб пробудити в українців виразну громадянську позицію та патріотичні мотиви.

Моральна картина світу Є. Сверстюка, створена з принципом бінарних опозицій, масштаби постановки проблем є продовженням моральних максим І. Вишенського, Г. Сковороди, Ф. Прокоповича та інших проповідників. Зіставляючи біблійну етику з аргументаційною базою публіцистики, публіцист стверджує необхідність нагромадження мудрості українців, уникання «роздвоєності» («блудності»), культивування шляхетної свідомості, плекання духу, добра, порядності, заперечення нігілізму, застереження від знецінення національного коріння народу й дехристиянізації культурно-історичного простору України під впливом тоталітарної ідеології, що заперечувала існування церкви тощо. Домінантою кожного його твору є формотворча контамінація, яка переносить первісний метафоричний зміст Біблії на новий рівень метафоричного авторського світопочуття. Його есеї інтертекстуальні. Комунікативний акт у ході виголошення таких доповідей та виступів здійснювався мав певні ознаки пропаганди, що виявилися в безальтернативності комунікативного статусу комунікатора й комуніканта, сам комунікатор утверджував сталі християнські норми з відповідним типом аргументів (до християнських традицій), жанром проповіді як технологічним прийомом і обраною аудиторією. Більшість доповідей і промов була виголошена на конференціях, соборах УАПЦ в Києві тощо.

Література

1. *Сверстюк Є.* Блудні сини України / Є. Сверстюк – К. : Т-во «Знання» України, 1993. – 256 с.
2. *Сверстюк Є.* Свобода слова і культура думка / Є. Сверстюк – К. : Т-во «Знання» України, 1993. – С.40–45.
3. *Сверстюк Є.* Перебудова Вавилонської вежі / Є. Сверстюк – К. : Т-во «Знання» України, 1993. – С.76–108.
4. *Дзюба І.* Феномен Євгена Сверстюка / І. Дзюба // Літературна Україна. – 1995. – 2 березня. – С. 4.

5. Кошелівець І. Переднє слово // Сверстюк Є. Вибране / Упоряд. І. Кошелівця. – Мюнхен: Сучасність, 1979. – 560 с.
6. Луцький Ю. Листування з Євгеном Сверстюком / Ю. Луцький. – Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1992. – 235 с.
7. Сверстюк Є. Собор у риштованні // Київ. – 1989. – № 10. – С. 111 – 121.
8. Тарнашинська Л. Євген Сверстюк: "Це – вибір": Бібліографічний нарис / Л. Тарнашинська – Київ, 2002. – 235 с.
9. Тарнашинська Л. Літературно-критична думка Івана Кошелівця як альтернатива офіційному дискурсу // Л. Тарнашинська Презумпція доцільності. Абрис сучасної літературнознавчої концептології. – К.: «Смолоскип», 2003. – 340 с.
10. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: історико-літературний та поетикальний аспекти / Л. Тарнашинська. – К.: «Смолоскип», 2010. – 629 с.
11. Біблія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibleonline.ru/bible/ukr/01/01/>
12. Політологія: словарь-справочник / Ред. М. А. Василика, М. С. Вершинина. – М., 2001. – 356 с.

Методи навчання

- активне програмове навчання,
- дослідницький метод,
- пошуковий метод,
- пояснювально-ілюстративний,
- проблемна лекція.

Методи контролю

- усна відповідь на практичному занятті;
- доповнення на практичному занятті;
 - письмові творчі роботи;
 - письмові роботи з виконання домашніх комплексних завдань;

Модульний контроль: результати вивчення проблематики дисципліни підсумовуються викладачем за підсумками накопичених балів під час різних форм контролю: усних відповідей, доповнень на практичних заняттях, виконання рекомендованих домашніх вправ.

12. Питання для Змістового модульного контролю 1

1. Жанрова природа есею, прикмети. Дефініції.
2. М. Монтень як основоположник жанру. Доробок.
3. Есей як дискурсивна практика української публіцистики к. ХХ-п. ХХІ.

4. Типи есею.
5. Есей та інші публіцистичні жанри. Спільні та відмінні риси між нарисом та есе.
6. Формати представлення есею в сучасній публіцистиці.
7. Історія жанру. Етапи. Традиції української та зарубіжної публіцистики.
8. Загальна характеристика публіцистики Ю. Андруховича. Жанрові особливості.
9. Образна система есеїв Ю. Андруховича. Постмодерністський іронічний дискурс.
10. Аналіз хронотопу публіцистики Ю. Андруховича.
11. Жанрово-стильові особливості есеїв.
12. Публіцистичний доробок О. Забужко. Авторське визначення жанру. Проблемно-тематичні лінії.
13. Жанрово-композиційні особливості есеїв О. Забужко. Образна система. Авторська стратегія письменниці.
14. Особливості публіцистики С. Павличко. Комунікативна стратегія автора.
15. Диморфізм та типи описів «Листів з Києва» С. Павличко.

Питання до Підсумкового контролю

1. Проаналізуйте різні визначення жанру есе, знайдіть спільне й відмінності у визначенні.
2. Визначте жанрові ознаки есе.
3. Перерахуйте різновиди жанру у вітчизняній жанрології й охарактеризуйте їхні особливості.
4. Есеї К. Москальця. Авторське визначення жанру, особливості текстів.
5. Образна система есеїв К. Москальця. Дихотомія «я» в текстах.
6. Специфіка есеїв у блогосфері. Тексти блогів О. Забужко та С. Пиркало на сайті «Газети по-українськи».
7. Проблемно-тематичні лінії, образна система, простір і час публіцистики С. Пиркало.
8. Авторські ресурси впливу на аудиторію в блогах С. Пиркало.
9. Засоби впливовості (діалогічність та сугестивність) у блогах С. Пиркало.

10. Письменницька та блогова публіцистика. Спільне і відмінне. Комунікативні можливості. Есеї О. Забужко в блогах «Української правди».

Рекомендована література Основна

1. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр. Методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 74 с.
2. Галич В. Колонка як жанр / В. Галич // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Сер. : Філологічні науки. Частина І. — 2009. — № 3. — С. 223—232.
3. Гетьманець М.Ф., Михайлин І.Л. Сучасний словник літератури і журналістики. – Х.: Прапор, 2009. – 384 с.
4. Глушко О. К. Художня публіцистика: європейські традиції і сучасність : Монографія. – К.: Арістей, 2010. – 192 с.
5. Дзюба Т. А. Публіцистика другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. : модель національної ідентичності 27.00.04 – теорія та історія журналістики. Автореф. дис... на здобуття наук. ступ. докт. н. із соц. комун. – К., 39 с.
6. Желіховська Н. С. Концептуально-тематичні особливості української публіцистики другої половини 80-их років ХХ століття (на матеріалах журналів «Київ» і «Вітчизна») 27.00.04 – теорія та історія журналістики. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к. н. із соц. комун. – К., 2008. – 18 с.
7. Зыкова Е. «Опыты» Монтеня и проблема зарождения жанра эссе // Филологические науки.- 1980.- №4. – С.14 – 22.
8. Іванова Наталя Специфіка есею як жанру художньо-небелетристичної літератури
9. Кайда Л.Г. Эссе: стилистический портрет – [Електронний ресурс] – Режим доступу: lib.rus.ec
10. Канторович В. Заметки писателя о современном очерке . – М.: Советский писатель, 1962. – 371 с.
11. Краткая литературная энциклопедия. В 8 т. – М., 1975. – Т.8. – С. 962 – 963.
12. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста / Ред.-сост. С.Г. Корконосенко. – СПб.: Знание, СПБИНВЭСЭП, 2000 г. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: evartist.narod.ru
13. Літературознавчий словник-довідник / Р.Гром'як, Ю.Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – С.249-250.
14. Матіяш Б. Щось на кшталт есеїстки // Критика, 2005. – травень

15. Морозова О. Авторська колонка на сторінках журнальної періодики / О. Морозова // Наукові читання Інституту журналістики. Вип. 16. – К., 2009. – С. 137–140.
16. Муравьев В.С. Эссе / В.С. Муравьев // Краткая литературная энциклопедия. –Т. 8. – М., 1973. – С. 961.
17. Стеблина Н. О. Стратегії поводження автора письменницької публіцистики / Н. О. Стеблина // Діалог : Медіа-студії : зб. наук. пр. ; [за заг. Ред.. О. В. Александрова]. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 5. – С. 82-92.
18. Стеблина Н. О. Сучасна українська письменницька публіцистика у варіанті виступів О. Забужко, Т. Прохаська, Ю. Андруховича... / О. Н. Стеблина // Автореф... дис. на здобуття наук. ст. канд. із соц. комун. за спец. 27.00.04 – теорія та істор. журн.
19. Титаренко М. О. Світоглядна публіцистика: семантика, аксіологія, антропомоделі. 27.00.04 – теор. та іст. журн. Автореф... дис. на здобуття нау. ст. к. н. із соц. комун. Запоріжжя. 2012. – 20 с.
20. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти // Мандрівець. – 2000. – № 5–6. – С.58–63.
21. Шебеліст С. Авторська колонка у сучасній газетно-журнальній періодиці // Образ. – Вип. 10. – С. 39–45.
22. Шебеліст С. В. Особливості розвитку сучасної української есеїстики в системі журналістських жанрів. 27.00.04 – теор. та істор. журнал. Автореф. дис... на здобуття н. ст. к. н. із соц. комун. – К., 19 с.
23. Шмелева Т. Модель речевого жанра / Т. Шмелева // Жанры речи. Саратов, 1997. – С. 88–98.

Додаткова

1. Андрухович Ю. «Лексикон інтимних міст» / Ю. Андрухович. – К.-П. : Meridian Czernowitz, 2012. – 423 с.
2. Андрухович Ю. Дезорієнтація на місцевості / Ю. Андрухович. – К. : Лілея – НВ, 2006. – 320 с.
3. Бондар-Терещенко І. Забужко Деві Христос // Книжник review. – 2002. – №2. – С. 2.
4. Забужко О. Репортаж із 2000-го року: Зб. статей. – К., 2001. – 96 с.
5. Левчук Т. Модифікації жанру есе в аспекті інтермедіальності [Електронний ресурс] / Т. Левчук. – [Режим доступу] : hthh
6. Нестеренко Ю. Жанрова валентність есе кінця ХХ – початку ХХІ століття: типологічний аспект/ Ю. В. Нестеренко // Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка. Філол. науки. –2012. – № 12, ч. 2. – С. 67-76.
7. Пиркало С. Залізна леді проти совка / С. Пиркало // Газета по-українськи. – 2013. – 12 травня [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: http://gazeta.ua/articles/pyrkalo/_zalizna-ledi-proti-sovka/495575
8. Пиркало С. І вас теж, пане Познер / С. Пиркало // Газета по-українськи. – 2013. – 12 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/pyrkalo/_i-vas-tezh-pane-rozner/492171
 9. Пиркало С. Ми і росіяни / С. Пиркало // Газета по-українськи. – 2013. – 18 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/pyrkalo/_mi-i-rosiyani/477399
 10. Пиркало С. Мова солов'їна / С. Пиркало // Газета по-українськи. – 2006. – 9 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=133910>
 11. Пиркало С. Слово і його значення / С. Пиркало // Газета по-українськи. – 2008. – 4 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/index.php?id=212832>
 12. Семенець Дискурсивні практики соціальних комунікацій: творчість суб'єкта мовлення та механізми самоорганізації [Електронний ресурс] / О. Семенець. – Режим доступу:
 13. Стеблина Н. О. Способи представлення позиції комуніканта в письменницькій публіцистиці (на матеріалі публіцистичних виступів О. Забужко) / Н. О. Стеблина // Діалог. Медіа-студії : [зб. наук. праць / за заг. ред. О. В. Александрова]. – Одеса: Астропринт, 2011. Вип. 12. – С. 184 – 192.
 14. Шебеліст С. Проблематика та художні особливості есеїстики Юрія Андруховича / С. Шебеліст // Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного недійного простору. Зб. наук. праць. – Т. 2. – Тернопіль-Львів, 2008. – С. 83–87.
 15. Шевченко Т. «Образ своєї території» як концептуальний засіб вираження авторського світобачення в есеїстиці Ю. Андруховича» / Т. Шевченко // Проблеми сучасного літературознавства : збірник наукових праць / Відп. ред. Є. М. Черноіваненко. – О. : Астропринт, 2011. – Вип. 15. – С. 273-289.
 16. Шевченко Т. «Спроби» Юрія Андруховича: нові можливості жанру / Т. Шевченко // Море. – 2006. – № 4. – С. 124–125.
 17. Шевченко Т. Жанрові особливості публіцистики Костянтина Москальця / Т. Шевченко // Спочатку було слово... збірник на пошану професора Олександра Александрова з нагоди 60-річчя. – Одеса : Астропринт, Одеса, 2007. – С. 400-408.
 18. Шевченко Т. М. Літературно-критичний есей у творчості К. Москальця / Т. Шевченко // Діалог. Медіа-студії : [зб. наук. праць / за заг. ред. О. В. Александрова]. – Одеса: Астропринт, 2011. Вип. 12. – С. 192 – 202.
 19. Шевченко Т. М. Образ «Своєї території» як концептуальний засіб вираження світобачення в есеїстиці Ю. Андруховича / Т. Шевченко

- // Проблеми сучасного літературознавства : [зб. наук. праць]. – 2011. - №15. – С. 273 – 289.
20. Шевченко Т. М. Сучасна українська есеїстика: засоби впливу на читача // Діалог : Медіа-студія : [зб. наук. праць / ред. кол. : відп. ред. Александров О. В. та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2012. – № 14. – С. 260-265.
21. Шептицька Т. Європейська душа України (з нагоди 45-річчя Юрія Андруховича) / Т. Шептицька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua>

15. Електронні інформаційні ресурси

22. Газета по-українськи : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua>